

dr Helena WYLIGAŁA

Dolnośląska Szkoła Wyższa

Wydział Nauk Społecznych i Dziennikarstwa

Instytut Bezpieczeństwa i Spraw Międzynarodowych

e-mail: helena.wyligala@dsw.edu.pl

**RECENZJA PUBLIKACJI: RITA FLOYD, RICHARD
MATTHEW (ED.) (2013). *ENVIRONMENTAL
SECURITY. APPROACHES AND ISSUES*, LONDON
AND NEW YORK: ROUTLEDGE, SS. 302**

Najnowsza publikacja wydawnictwa *Routledge* poświęcona bezpieczeństwu środowiskowemu warta jest bliższego poznania z dwóch ważnych powodów. Po pierwsze, pomaga lepiej zrozumieć współczesną debatę o bezpieczeństwie, w której zagadnienia konfliktów o zasoby czy skutki zmian klimatycznych coraz częściej uwzględniane są przez decydentów zajmujących się planowaniem strategii bezpieczeństwa i prowadzeniem polityki w tym obszarze. Drugi powód jest istotny dla polskiego czytelnika – wykładowcy akademickiego, badacza bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych oraz studentów i publicystów. Książka może bowiem stanowić punkt odniesienia do sposobów i metod badania bezpieczeństwa ekologicznego w ramach nauk społecznych. W obszarze tym brakuje przecież jasno zdefiniowanego pojęcia bezpieczeństwa środowiskowego (*environmental security*), w konsekwencji w polskich badaniach nad bezpieczeństwem używa się z reguły określenia bezpieczeństwo ekologiczne (*ecological security*). Jest ono wprawdzie lepiej rozpoznawane i intuicyjnie rozumiane w polskim środowisku akademickim, lecz w sensie badawczym może prowadzić do pojęciowego zamieszania z naukami przyrodniczymi i niekoniecznie dobrze wpływać na postulowaną interdyscyplinarność w nauce. Recenzowana pozycja książkowa *Environmental Security. Approaches and Issues* nie służy wprawdzie rozstrzygnięciu tego problemu, jednakże znajdujemy w niej rozważania, które mogą pomóc w rozwiązaniu polskiego dylematu pojęciowego i bardziej precyzyjnym stosowaniu terminów przypisanych naukom o bezpieczeństwie.

Książka podzielona została na dwie części: teoretyczną, odnoszącą się do podejść teoretycznych, koncepcji i metod badawczych, oraz studia praktyczne, nawiązujące do wybranych obszarów badawczych w bezpieczeństwie środowiskowym. Istotny jest też fakt, że autorami rozdziałów monografii są przedstawiciele różnych ośrodków akademickich i badawczych na świecie, tj. Australii, Gruzji, Kanady, Nepalu, Norwegii, RFN, USA. Można więc przyjąć, iż umiędzynarodowienie publikacji wyznacza pewne uniwersalne ramy i kierunki badań w ramach studiów w obszarze *environmental security*, zwłaszcza że treści były w grupie autorów długo dyskutowane, a sama książka jest efektem nie tylko ich konferencji i spotkań, ale także wynika z potrzeb dydaktycznych.

W pierwszej części lektury podejmowane są zagadnienia teoretyczne, obejmujące kształtowanie subdyscypliny studiów nad bezpieczeństwem środowiskowym, ocenę stosowanych metod ilościowych (głównie statystycznych), konceptualizację badań bezpieczeństwa ekologicznego oraz analizę związków między polityką ekologiczną, badaniami konfliktu i pokoju, czy wreszcie środowiskowe aspekty w optyce *human security*.

W drugiej części publikacji zaprezentowane zostały analityczne podejścia do problematyki konfliktów o zasoby słodkiej wody, roli wzrostu populacji dla bezpieczeństwa narodowego, roli rozwoju zrównoważonego w strategii bezpieczeństwa kraju, bezpieczeństwa żywnościowego, kwestii bezpieczeństwa energetycznego z perspektywy nierówności dostępu do zasobów i filozofii sprawiedliwości społecznej, a także roli zmian klimatycznych w ramach bezpieczeństwa.

Z uwagi na ograniczoną objętość niniejszego omówienia, skupię się na aspektach teoretyczno-metodologicznych i dyskusji naukowej, tj. pierwszej części publikacji, która wydaje się bardzo potrzebna w polskiej przestrzeni badań bezpieczeństwa. W pierwszym rozdziale zaprezentowane zostały ramy, które identyfikują i organizują elementy konstytuujące i różnicujące studia w obszarze bezpieczeństwa środowiskowego. Autorka rozdziału w ramach epistemologicznego podejścia rozróżniła cztery główne debaty, podejmowane w opisywanej subdyscyplinie: 1. debatę o czynnikach wywołujących konflikty (brak lub obfitość zasobów środowiska oraz czynniki polityczne), 2. debatę o tym, czy studia nad bezpieczeństwem powinny być poświęcone tylko konfliktom zbrojnym, czy również zaspakajaniu ludzkich potrzeb i zapewnianiu bezpieczeństwa w ramach rozwoju społecznego, 3. debatę na temat tezy o konfliktogennym charakterze ograniczoności zasobów naturalnych, 4. debatę o tym, czy w warunkach stresu środowiskowego bardziej możliwa jest kooperacja, czy dominuje konflikt.

W rozdziałach drugim i trzecim autorzy, prezentując odmienne podejścia do etymologii konfliktów zbrojnych (dla T. Deligiannisa faktorem stymulującym konflikt może być ograniczony zasób naturalny, zaś dla I. de Soysa'y jest to wyłącznie „brak kapitału instytucjonalnego”, prowadzący do biedy czy niezdolności ochrony przed zagrożeniami), proponują kontynuację badań jakościowych nad konfliktami postrzeganymi jako środowiskowe (*qualitative environment-conflict research*), przy czym propozycja de Soysa'y obejmuje ich rozwiązywanie w ramach międzynarodowego *global governance*.

W rozdziale o związkach ekologii politycznej i bezpieczeństwa środowiskowego, M. Watts zajął się pytaniem o to, jak zagadnienia polityki bezpieczeństwa są konceptualizowane w ramach nowych trendów naukowych, tj. studiowania zagadnień środowiskowych z perspektywy nauk społecznych. Wskazuje więc na wzrost znaczenia badań w obszarze *biosecurity*, np. konfliktów na tle środowiskowym, sekurytyzacji zmian klimatycznych, łączenia zagrożeń pandemicznych z działalnością terrorystyczną. Opierając się na pracach M. Foucaulta podkreśla konieczność prowadzenia nowych studiów nad rolą środowiska w optyce bezpieczeństwa.

Kolejny rozdział publikacji poświęcony jest potencjałom ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju do kreowania zachowań kooperacyjnych wśród podmiotów stosunków międzynarodowych. W tym aspekcie, autorzy artykułu prezentują trzy główne trendy: 1. *environmental peacebuilding*, w ramach którego mogą być rozpoznawane przy-

czynny konfliktów środowiskowych i podejmowane próby poszukiwania ich rozwiązania (gotowość do kooperacji), 2. dialog o sprawach środowiskowych, prowadzący do budowania zaufania (warunki kooperacji), 3. wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju jako warunku koniecznego dla długotrwałego pokoju (efekty kooperacji). Badania autorów prowadzone w regionie południowego Kaukazu potwierdziły, iż oparcie metod budowania pokoju o środowisko naturalne jest wprawdzie wysoce zależne od kontekstu, jednak może być stosowane uniwersalnie do badania innych przypadków konfliktów.

Główne przesłanie artykułu S. Dalby'ego obejmuje wezwanie do ponownego prze-myślenia relacji między bezpieczeństwem a rolą człowieka w świecie. Opiera się ono na poglądzie autora, iż w badaniach bezpieczeństwa należy uwzględnić erę antropocenu, oznaczającą dominację człowieka nad środowiskiem, postępującą urbanizację, wyczerpywanie paliw kopalnych, zanieczyszczenie środowiska i emisję gazów cieplarnianych. Wtedy możliwe będzie rozpatrywanie zagadnień *human security* jako zagrożeń wynikających z wpływu człowieka na funkcjonowanie naturalnego systemu planety. Stąd badania nad bezpieczeństwem środowiskowym powinny uwzględniać kwestie ochrony ludzi przed oczywistymi zagrożeniami ich bezpieczeństwa w przyszłości, będącymi konsekwencjami ery antropocenu¹.

W rozdziale siódmym D. Pirages definiuje pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego (*ecological security*) i umiejscawia je w optyce *human security*. Oznacza ono więc „zachowanie dynamicznej równowagi w nieustannie ewoluujących relacjach między społecznościami ludzkimi oraz między nimi a kluczowymi komponentami ekosystemu, w którym są osadzone” [przypis]. Największe zagrożenie dla bezpieczeństwa ludzkiego stanowią napięcia w relacjach społeczności ludzkich z zasobami środowiska naturalnego, patogenami, z innymi gatunkami zwierzęcymi oraz konflikty w samych społeczeństwach. W konkluzji, autor sugeruje, iż przestarzały paradygmat tradycyjnie (wąsko) rozumianego bezpieczeństwa jest główną przeszkodą w badaniach zagrożeń ekologicznych o kompleksowym charakterze.

Ostatni rozdział części porządkującej studia nad bezpieczeństwem środowiskowym integruje kwestie wpływu ról społecznych osadzonych w kulturze i tradycji na przebieg i rozwiązywanie konfliktów. Genderowy wymiar badań sprowadza się do takich aspektów, jak: różne postrzeganie konfliktów i zmian środowiskowych przez kobiety i mężczyzn, migracje środowiskowe, wpływ ról społecznych na środowisko naturalne i utrzymanie bezpieczeństwa. W ujęciu ekofeministycznym autorka rozdziału jest zdania, że kobiety, jako bardziej zależne od środowiska (z uwagi na różne czynniki), częściej niż mężczyźni poddane są stresowi środowiskowemu i konfliktom środowiskowym. Dlatego wzbogacenie studiów w zakresie *human security* o wątek genderowy może uaktywnić tematykę sprawiedliwości środowiskowej (*environmental justice*) oraz prowadzić do wyjaśnienia kwestii oddziaływania ról społecznych na zagrożenia środowiskowe.

¹ Szerzej o roli ery antropocenu w: H. G. Brauch, S. Dalby, U. O. Spring, *Political Geoecology for the Anthropocene*, w: (eds.) H. G. Brauch at all, *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks*, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace Vol. 5, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York 2011, s. 1453-1485. Zob. też: S. Dalby, *Security and Environmental Change*, Polity 2009.

Artykuł podsumowujący książkę jest swoistą spekulacją o przyszłości studiów nad bezpieczeństwem środowiskowym. Stwierdza się w nim krytycznie, iż zagadnienie zmian klimatu staje się ich kluczowym obszarem badawczym. Rozwój całej subdyscypliny ma wpływ na szersze postrzeganie bezpieczeństwa, tym samym wzbogaca je o nowe treści i podejścia związane z naturą zagrożeń, kondycją bezpieczeństwa narodowego, praktyką bezpieczeństwa (sekurytyzacją tematyki środowiskowej), procesami desekurytyzacji, w tym przywracania pokoju oraz etyką bezpieczeństwa. Wydaje się jednak, iż literatura naukowa jest jeszcze niedostatecznie rozwinięta, dlatego, zdaniem redaktorów tomu, niezbędne są dalsze studia w zakresie związku zmian środowiskowych, bezpieczeństwa i katastrof naturalnych, a także czynników demograficznych (migracje, urbanizacja, miasta) z bezpieczeństwem oraz badań nad bezpieczeństwem energetycznym.

Reasumując, podkreślić należy iż recenzowana książka dostarcza kompleksowego omówienia badań nad bezpieczeństwem środowiskowym i ukazuje znaczne ich zróżnicowanie. Są one szczególnie potrzebne w czasie, gdy analizowanie zjawisk z zakresu bezpieczeństwa prowadzone jest na wielu poziomach i wymaga podejścia holistycznego, integrującego zdobycze naukowe i metodologiczne różnych nauk i subdyscyplin. Stanowi ona więc ramy dla rozumienia kluczowych obszarów konwergencji w badaniach bezpieczeństwa, w których *environmental studies* powinny zajmować należne im miejsce.